

Opetushallitus.

PIRTTINIEMI, JUHANI 2000: *Koulukokemukset ja koulutusratkaisut: peruskoulun vaikuttavuuden tarkastelu oppilasnäkökulmasta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

SILVERSTRÖM, CHRIS 2006: *Modersmål och litteratur i nio år: En utvärdering av*

inlärningsresultat i modersmål och litteratur i årskurs 9 våren 2005. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.

— 2008: *Modersmålskunskaper, attityder och betyg: En utvärdering av inlärningsresultat i modersmål och litteratur efter årskurs 6 år 2007*. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.

MIHIN HYVÄ FENNISTIikka RIITTÄÄ?

Arvot kovenevat ja retoriikka muuttuu: markkinavetoisuus, tuotteistaminen, tulosvastuu, kvartaalitalous yms. ahdistavat humanismia ja sivistystä. Vallankäytön tavat muuttuvat myös: kasvotomille vallankäytön subjekteille on nykyään tyypillistä ohjailta humanistisia tutkijoita ja tutkimusinstituutioita omaa etuaan ajaviksi taloudellisesti tulosvastuullisiksi yksiköiksi, joiden on itse markkinoitava itsensä ja myytävä aiheensa. Tästä seuraa muun muassa, että suomen kieli ja sen tutkimus on tuotteistettava ja opiskelijat alkavat muistuttaa asiakkaita. Toisaalta hallinto valvoo ja yhdenmukaistaa kaikkea yhä tarkemmin, tutkimus on yhä enenevän kaitseminen kohteena.

Tämä kirjoitus perustuu alustukseeni Kotikielen Seuran tiedepoliittisessa teemapäivässä; tilaisuudessa, jonka henki oli tuollaisen lyhytjännitteisen markkinavetoisuuden vastainen. Tällöin vähintäänkin

julkilausumattomana taustaoletuksena on se, että fennistiikka kuten muu kielentutkimus sekä humanistinen tutkimus yleensäkin edustaa sivistystä, humanismia ynnä muuta olevaisen todellista ymmärtämistä.¹ Yleensä oltaneen sitä mieltä, että tieteenala on hyvällä mallilla ja että ymmärtämättömyys vallitsee alan ulkopuolella kovassa ja epäreilussa maailmassa. Seuraavassa pohdin tuota ymmärtämättömyyttä kommunikatiivisena ongelmana tieteenalan yhteiskuntasuhteiden näkökulmasta. Jätän kovan maailman hetkeksi silleen ja kysyn, miten tiede kohtaa yhteiskunnan ja miten fennistiikka pärjää ja itsensä oikeuttaa. Hieman kärjistäen muotoilen aiheeni kysymykseksi, mikä on fennistiikan uskottavuus tai katuuskottavuus, mediaseksikkyys. Korollaareja ovat kysymykset, onko alaa mahdollisesti popularisoitu riittämättömästi ja onko sen tiedotus kunnossa.²

¹ Toki ala on jatkuvassa kosketuksessa arkipäivään muun muassa opettajankoulutuksen ja koulun kautta ja erilaisissa kielen vaalimistehtävissä. Niiden vaatimukset edellyttävät tieteenalan tarpeellisuutta, velvollisuuksia ja sovellettavuutta.

² Kysymykseni ei koske kaikkea tutkimusta samalla tavalla, sillä yleensäkin perustutkimuksen katuuskottavuus on harvoin välitöntä.

HIEMAN VAUHTIA MENNEISYYDESTÄ

Kuten tunnettua fennistiikalla on ennen ollut nykyistä ilmeisempi tehtävä ja arvo, sillä oli ideologista ja poliittista käyttöä (sivistyksellisen itseisarvon ja lingvististen intohimojen ohessa). Viimeistään Porthanista lähtien kielen ja kansakunnan kohtalot olivat kietoutuneet yhteen: »kielessä on kansakunnan perusta», ja suomen kieli on siis kansallisvaltion ideologista perustaa. Kielen historian löytäminen, sen yhtenäistäminen, vaaliminen ja tutkiminen olivat tuon perustan konstruointia.

Tuohon eetokseen liittyi myös sivistysusko sekä konkreettisia tehtäviä kuten sanomalehdistön ja koululaitoksen kehittäminen ja kirjallisuuden edistäminen. Fennistiikan ja suomen kielen asialla oli painokkaita miehiä, kuten vaikkapa Snellman, Yrjö-Koskinen, Ahlqvist, Krohn, Genetz ja Setälä. He olivat muutakin kuin fennistejä.

Sanomattakin on selvää, että edellinen on ristiriitoja himmentävä karkeistus. Säätö-yhteiskunnan väestö ei ollut yhtenäistä eikä suomalaisuus läheskään aitoa tai alkuperäistä. Kuva kansasta oli romanttinen, eivätkä suomen ja ruotsin tai fennistiikan ja nordistiikan suhteet aina olleet asiallisia ja rauhallisia, fennomaanien ja svekomaanien suhteista puhumattakaan.

Fennistiikassakaan ei kaikki ollut kansallisen projektin mukaista. Esimerkiksi Setälän ajan pitkälliset kiistat astevaihtelusta olivat osittain henkilökohtaisia kiistelyjä. Atomistinen ja autonominen äännehistoria liittyi ns. kansalliseen projektiin välillisesti ja monessa tapauksessa henkilökohtaisehkojen syiden motivoimana.

Anakronismin uhallakin sanon silti, että fennistiikan kansallinen tehtävä on ollut suuri ja tuloksia on tullut: sivistyksellistä ja valtiollista edistystä. Fennistiikka tuntui yhteiskunnassa, ja sen konkreettisetkin arkiaskareet kuten kirjakielen kehittäminen tai sanaston laajentaminen saivat näkyvyyttä, uskottavuutta ja arvostusta pitkäksi aikaa. Ennen oli siis suuria kysymyksiä, laajoja näköaloja ja toivoa. Kansallinen projekti oli kesken, joten maailmanparantajilla oli enemmän tehtävää. Fennistiikan statuksessa tämä oli olennaista, siihen perustui nähdäkseni se, ettei näkyvyyttä tarvinnut kerätä atomaarisista tiedoista.

MIKÄ ON NYKYÄÄN SUURTA?

Nykymaailma on entistä mutkikkaampi, ja myös fennistiikka syventynyt, laajentunut ja itsellistynyt. Sillä on omia perustutkimuksellisia kysymyksiään, monesti pieniä ja abstrakteja. Niiden tutkijoiden on kuitenkin selitettävä tekemisensä oikeutusta enemmän kuin isojen pohtijan. Tutkijalle vanhojen veroisia suuria kysymyksiä on suhteellisesti vähemmän esillä, mutta silti humanisti saa miettiäkseen esimerkiksi, mitä on kieli, ymmärtäminen tai vuorovaikutus. Mikä on kielen ja kognition suhde? Mikä on kielen suhde kulttuuriin tai toisiin kieliin? Jokainen tutkija kohtaa näitä kysymyksiä, ja tiedeyhteisössäkkin niistä keskusteltaneen. Näkisin silti, että humanismin kentällä muiden alojen edustajat ovat vallanneet areenat suhteellisesti fennistejä paremmin esimerkiksi suomalaisesta kulttuurista puhuttaessa. Sopii siis kysyä, ottavatko fennistit sen tilan, jonka he tietojensa ja taitojensa pohjalta voisivat ottaa.³

³ Isoja kysymyksiä kannattaa pitää esillä jatkuvasti. Esimerkiksi alkuräjähdyksen kiehto ihmistä, vaikkei se välittömästi arkipäivän kokemusmaailmassa tunnukaan. Analoginen lingvistinen ongelma on (suomen) kielen alkuperä.

Fennistiikan ja sen oikeutuksen kannalta hyviä kysymyksiä julkisessa keskustelussa olisivat kansalliset tai kansalaisuus­kysymykset nykyajan näkökulmasta. Edelleen­kään ei ole yksioikoisia vastauksia kysymyksiin, mitä on kansallisuus, kansakunta tai suomalaisuus, kuka on suomalainen, kenen suomi kelpaa tai miten kansallisuus on kielellistä? Millainen konstruktio on suomi tai kansa?

Nykyisessä monietnistyvässä kielitilanteessa sosiolingvistikot tai S2-tutkijat ovatkin jo ongelmakentästä hyvin selvillä. Konkreettisesti tutkitaan, miten tulokkaat (kielellisesti) kotoutuvat tai kotoutetaan, miten heidän kulttuurista omaleimaisuuttaan ja kielellisiä oikeuksiaan yhdenmu­kaistuvassa maailmassa kohdellaan tai millaisia kielellisiä asetelmia on koulu­sa. Samoin on tiedostettu suomen kielen huolehduttava asema englannin paineessa. Äidinkielen tilasta ja opetuksesta huolehditaan aina. Muutenkin fennistit ovat toimeli­aita: on esimerkiksi laadittu kielipoliittinen toimintaohjelma.⁴

Sittenkin herää kysymys, kuunteleeko ministeri, byrokraatti tai bisnesmaailma vai onko fennistin humanismin paras ymmärtä­jä toinen fennisti. Mihin siis hyvä suomen kielen tutkimus riittää? Koska fennistit pu­huvat oikein, mutta viesti ei mene perille, he eivät ehkä puhu hyvin. Kun tuntuu, että ym­päroivät asenteet ovat väärässä, juridisesti korrekti menettely on retorisesti riittämätön ase puolustaa kieltä. Mallioppilaisuus, moitteeton ilmaisu ja budjettivallan pelko syövät sisältöä ja tieteen autonomiaa.

Enemmän kuulijoita ja katu-uskotta­vuutta keräisi vaikkapa nykyaiheita valot-

tava mutta suuria kysymyksiä pohtiva ja lennokkuutta kaihtamaton TV-esitys, jossa kieli ja kielentutkimus jotenkin sijoittuvat kulttuuriin. Kuuluuhan tieteeseen mieliku­vitus, ajattelu ja riskinotto, kaikkea ei voi palauttaa empiirisiin kysymyksiin.

Menneisyyteen kannattaa vielä kerran katsahtaa: ennen alassa oli nykyistä enem­män särmää ja provokatorisuutta. Esimer­kiksi Ahlqvist, Setälä, Yrjö-Koskinen, Ravila, Lauri Hakulinen tai Kettunen eivät aina yrittäneet olla moitteettomia.⁵

FENNISTIT KESKENÄÄN

Välillisesti fennistiikan mahdollisuuksiin ottaa osaa yleisempään yhteiskunnalliseen keskusteluun tai tieteiden väliseen keskus­teluun vaikuttaa fennistiikan sisäinen meta­teoreettinen keskustelu. Sillä tarkoitan teo­rioiden välistä keskustelua, systemaattista käsiteanalyysia ja tavoitteiden vertailua sekä taustaoletusten näkyväksi tekemistä. Se on nähdäkseni alalla vaatimatonta. Näin ei suodatu esiin vaikkapa se, mikä on olen­naista, mikä kiistanalaista, mikä on tiedettä tai millainen kielikäsitelmä on tutkimuksen taustaoletuksena. Sitä vastoin nykyään on tapana todeta fennistiikan entisiin aikoihin verraten olevan hyvää ja monipuolista. Tä­hän voi hyvin yhtyä. Käsittääkseni edel­liseen sisältyy myös ajatus, että kaikkea »hyvälaatuista» tutkimusta on tieteenalalla mahdollista harjoittaa.

Tuollainen puhe ei ole aivan adekvaat­tia. Vaikka mikään ei olekaan kiellettyä, tutkimuksen arki sisältää muun muassa portinvartiointia ja määrittelyvallan käyttöä arvosidonnaisissa rajauksissa ja valinnais-

⁴ Fennistinen perustutkimus on osin hyvin pitkäjänteistä ja välitöntä palkintoa lupaamatonta puuhaa. Sana­kirjaprojektit on hoidettava, eikä niistä kovin hoidokkaita saane millään.

⁵ Sanomatta millainen olisi esikuva tehokkaasta tilanottajasta totean, että esimerkiksi alkuräjähdyksen tutkija, tähtitieteen professori Esko Valtaoja on riskejä kaihtamatta ottanut kantaa kieleenkin (Valtaoja, Esko 2007: *Ihmeitä*. Helsinki: Ursa, s. 99–126.).

sa sekä resurssien suuntaamisissa. (Jokainen yksittäinenkin tutkija tekee niitä työsäännön koko ajan.) Kun niiden perusteita ja tavoitteita ei ilmaista täsmällisesti, tieteen sisäinen arvokeskustelu on implisiittistä ja pulpahtelee esiin esimerkiksi lausunnoissa ja opinnäytteiden arvostelussa.

Hyviä mutta vähän keskusteltuja metakysymyksiä ovat esimerkiksi, mitä on teoria tai metodi kielitieteessä. Mikä on tieteenalalla aidosti uutta? Entä systemaattiset teoreettiset kysymykset: Kuinka erilaisia pohjimmiltaan ovat esimerkiksi systeemis-funktionaalinen lingvistiikka ja kognitiivinen kielitiede (molemmathan ovat funktionaalisia)? Miksei saisi käyttää hyviä itse keksittyjä esimerkkejä? Mikä on tutkijan intuition rooli empiriiseksi tieteenksi luettavassa lingvistiikassa? Sopisi myös pohtia havaintojen teoriapitoisuutta ja tutkimuksen riippuvuutta traditiosta.

Fennistiikasta puuttuu siis synteesejä ja systematiikkaa. Peruskysymysten pohtiminen avaa yhteyksiä muihin tieteisiin ja julkiseen keskusteluun (tietysti »normaalifennistiikkakin» on kiinnostavaa). Tämä liittyy edellä mainitsemaani oikein puhumiseen: jos puhuu aina varovasti ja varman päälle, ei ole kiinnostava eikä mediaseksikäs.

Periaatteessa kuka tahansa fennisti voi ottaa tilaa julkisissa keskusteluissa. Tiede on kuitenkin hierarkkista ja siinä on mielihuidejohtajansa, joten professoreiden vaihtaminen on merkittävintä. ■

TAPANI KELOMÄKI

Sähköposti: etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Kirjoitus perustuu Kotikielen Seuran järjestämässä Tiedepoliittisessa teemapäivässä 4.4.2009 pidettyyn esitykseen.

ARVIOINTI JA RAHOITUS TUTKIMUKSEN OHJAAJANA

Yliopistojen tutkijat ja opettajat ovat usein tuoneet esiin sen, että varsinaisen perustyö yliopistoilla on niin hallinnon, opetuksen ja muiden velvollisuuksien täyttämää, ettei siinä pysty tekemään tutkimusta juuri lainkaan. Jos tämä on totta, on surullista, että yliopistot ovat onnistuneet organisoimaan toimintansa takaperoisesti: ihmiset otetaan virkoihin (uudistuksen jälkeen työsuhteisiin) nimenomaan tutkimusansioiden perusteella, mutta tutkimukseen ei ole aikaa. Opetus on näkyvin ja aikaa vievin osa työstä, mutta siinä ansiotumista ei mitata. Hallintoa varten on olemassa tukitoimia mutta silti erilaiset hal-

linnolliset tehtävät vyöryvät jokaisen työpöydälle mm. sähköisinä seuranta- ja raportointijärjestelminä.

Tutkimus on mahdollista vain ulkopuolisen rahoituksen turvin. Tälle rahoitukselle on ominaista, että siitä on kilpailtava muiden hakijoiden kanssa ja että rahoitus on aina määräaikaista ja projektimuotoista. Humanistiseen tutkimukseen voi hakea rahoitusta Suomen Akatemialta, Tekesiltä, Euroopan unionin puiteohjelmista ja Euroopan tutkimusneuvostosta. Lisäksi humanistisia aloja tukevia säätiöitä on lukuisia.

Akatemia ja Euroopan tutkimusneuvosto korostavat perustutkimusta, puiteohjel-